№ 174 Սեպտեմբերի 19 (Հոկտեմբերի 1) 1881 Սեպտեմբերի 19 (Հոկտեմբերի 1) № 174

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ. կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Հայ-կաթօլիկները Թիւրքիայում. Գերմանիա. Ֆրանսիա. Եգիպտոս. Թիւրքիա. — ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Կալուածական խնդրի առիթով մի քանի նկատողութիւններ.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

ԲԱԳՈՒԻՑ մեզ գրում են. «Կրասիլնիկեանների այրված հորերի, բացի այրված նաւթից փչացած մեքենաների և արած ծախսերի վնասը հանում է, ինչպէս ասում են, մօտ 30,000 րուբլ գումարի.»

—

Պ. Արէլ Ապրէսեանց, որ այժմ Բագուի մէջն է, այս օրերս սկսել է հանգանակութիւն հաւաքել յօգուտ «Ժուրնալ դ'Օրիան» լրագրի. Պարոնը արդէն հաւաքել է 50 րուբլ այդ նպատակով.

—

ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ մեզ գրում են. «Ահա մօտ երեք շաբաթ է, որ «Մշակը» շաբաթը մի անգամ ենք ստանում, փոխանակ առաջվայ երկու անգամի. Ամբողջ շաբաթվայ համարները միանգամից ենք ստանում կիրակի օրը. Արդեօք չէր կարելի խնդրել փօստային վարչութեան որ շարունակէր, ինչպէս առաջ, շաբաթը երկու անգամ ուղարկել «Մշակը». Բացի սորանից վերջին ժամանակները այստեղի փօստատնից էլ սկսեցին լրագիրների համարները կորչել. ինչպէս երևում է այդ համարները վեր են առնում այդպէս անուանված մուֆթա ազգասէրները, որոնց թիւը, գոհութիւն Աստուծու, մեզ մօտ էլ քիչ չէ. իսկ տեղիս փօստային պ. վերատեսչին կը խնդրէինք աւելի ուշադրութեամբ վարվել բաժանորդների հետ և ոչ թէ ժամերով սպասել տալ նրանց փօստատան դռների առաջ, անդադար ասելով «ժամանակ չէ», «ուշ է», «անկարելի է», և այլ այս տեսակ խօսքեր. Դժբաղդաբար լրագիրները բաժանվում են առաջին հանդիպողին, իսկ իսկական բաժանորդները շատ անգամ իրանց թերթը չեն ստանում.»

—

Թիւրքիայից մեր քաղաքը եկող հայ մշակները, որոնք գալիս են այստեղ բանելու մինչև այժմ տոմսակ (բիլէտ) ստանալու համար վճարում էին 1 կամ 2 րուբլ, իսկ այժմ Թիւրքաց հիւպատոսը սկսեց պահանջել իւրաքանչիւրից 6 րուբլ, նրանց տոմսակ տալու համար. Եւ որովհետև խեղճերը այդքան փող վճարել չեն կարող հիւպատոսը նրանց մասին գանգատվում է պօլիցիային և բռնել է տալիս նրանց. Այս րօպէիս բազմաթիւ հայ Թիւրքիահպատակ մշակներ բանտարկված են Թիֆլիսում, որովհետև չեն կարող վճարել պահանջած գումարը. Տեսնելով որ անհնարին է այստեղ բանել, խեղճերը խնդրում են արձակել նրանց, որ կարողանան վերադառնալ իրանց հայրենիքը. Բայց հիւպատոսը պահանջում է որ նախ վճարեն փող, և ապա գնան. Այդ մշակներից մի մեծ խումբ, որոնք դեռ բռնված չեն, եկան մեր խմբագրութիւնը խնդրելով մեզ որ մենք օգնենք նրանց. Բայց մենք ինչ կարող ենք անել, բացի իրողութիւնը հրատարակելուց.

—

Այս օրերս Թիֆլիսում գտնվող պ. Արշինարի մէքէլի մագազինի կառավարիչ, երիտասարդ պ. Ֆագէ անձնասպանութիւն գործեց. Անձնասպանութեան պատճառը անյայտ է.

—

ՍՂՆԱԽԻՑ մեզ գրում են, «Օգոստոսի 30-ին տեղիս դեղատան մէջ ծառայող Սէրգէյ Բօղէ գործեց անձնասպանութիւն իրան թունաւորելով. Անցեալ տարի էլ նոյն դեղատան մէջ մի այլ ծառայող փորձ փորձեց իրան թունաւորելու, և այն ժամանակ պ. Բօղէ փրկեց նրան հաստատ մահից. իսկ այժմ ինքն պ. Բօղէ իրան թունաւորեց. Նրան թաղեցին առանց քահանայի.»

—

Սղնախից մեզ գրում են որ 29-ին օգոստոսի կարկուտ է եկել Սղնախի մերձակայ գիւղերում, մանաւանդ Ախաշէն և Մուկուզան գիւղերում, որոնք գովված են իրանց ընտիր գինիներով. Այս տարի գինին շատ սակաւ կը լինի, ասում է թղթակիցը.

—

Լսում ենք որ Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձուներից մին, բժիշկ Ա. Բարայեան առաջարկել է հոգաբարձական ժողովին վերցնել որդեգրութիւնը, այսինքն գիշերօթիկ աշակերտների փոխանակ, պահել երթևեկ ստիպէնդիատներ. Առաջարկութեան պատճառն է, որ որդեգիրների մէջ տիրապետում են միշտ այլ և այլ հիւանդութիւններ.

—

Ղարսից մեզ գրում են հետևեալը. «Պ. պ. Ղազազեանի, Կաճկաճեանի և Տէր-Յարութիւնեանցի եռանդոտ գործունէութեան շնորհով այստեղի հայ հասարակութիւնը կարևորութիւն է զգում աշխատել ազգային գործերը առաջ տանելու. Դեռ Երևան, Ալէքսանդրապօլ, նոյն իսկ Կովկասի մայրաքաղաք, հարուստ Թիֆլիս յօգուտ Թիւրքաց հայերի օտար պետութեանց առաջ պաշտպան հանդիսացող Վիէննայի լրագրի 50 րուբլ էլ տուած չեն, Ղարս քաղաքը արդէն 413 րուբլ է տուել նոյն նպատակին. Բացի յիշեալ երեք պարոններից մի խումբ երիտասարդների առաջիններին հետ միացած, ամենայն ներդաշնակութեամբ միասին գործում են ազգային գործերում. Սրանց ժրաջան և տոկուն աշխատութեան շնորհով մեր դպրոցները առաջ են գնում և այժմ կարելի է ասել որ Ղարսի հայոց դպրոցները օրինակելի դպրոցներ են. Յուսանք որ միշտ համաձայնութեամբ կը գործեն. Աղուանեանց Գրիգորիս եպիսկոպոսը ամենից սիրված և յարգված անձ է. Բայց ցաւալի է որ Ս. վարդապետ Շիրակունու մասին նոյնը չենք կարող ասել. Սա իր անտակտ և անարդար վարմունքով ամեն տեղ խռովութիւն է գցում.»

—

Մեզ գրում են ՂԱՐՍԻՑ և հետևեալը. «Մեր կողմերը երկրի պտղաբերութիւնը թէև շատ առատ էր, սակայն վերջին ժամանակները երևեցաւ դաշտի մուկը, որ մեծ վնասներ տուեց բերքին. Կան երկրագործներ, որոնք գրեթէ ոչինչ չը ստացան իրանց արտերից. Երևեցաւ նոյնպէս մորեխ, բայց վնաս չը կարողացաւ տալ, որովհետև նրա հետ լոյս ընկաւ մի տեսակ թռչուն, որ սաստիկ կոտորում էր վնասակար միջատներին. Այն երկրագործը, որ այս տարի յոյս ունէր իր արտերից ստանալ 150 սոմար, հազիւ 70 սոմար ստացաւ. իսկ կտաւատ ցանողները հազիւ այնքան ստացան, որքան ցանել էին. Ջը նայելով այսքան անաջողութեան, դարձեալ առաջին տեսակի ալիւրի պուդը ծախվում է 1 ր. 20 կոպէկով.»

—

ԵՐԵՒԱՆԻՑ մեզ գրում են. «Մշակը» զարթեցրեց կալուածական խնդիրը, և կամենում է մշակել, արծարծել այդ խնդիրը և հիմնաւոր եզրակացութիւն դուրս բերել նրանից. Շնորհակալ ենք ձեր լրագրից, որ նա միշտ նպատակ ունի ազգի շահերին պաշտպան հանդիսանալու, տկարներին զօրեղների դէմ պաշտպանելու. Այստեղի հասկացող մարդիկ շատ բաներ կարող էին հաղորդել այդ խնդրի

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿԱԼՈՒԱԾԱԿԱՆ ԽՆԴՐԻ ԱՌԻԹՈՎ ՄԻ ՔԱՆԻ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

I

Հրաւիրում ենք ընթերցողին աչքի անցնելու հետևեալ մի քանի թւերը, որոնք վերաբերում են գիւղական հողաբաժնի մեծութեանը. Թւերի հետ գործ ունենալը՝ երբեմն շատ ձանձրալի է, բայց երբ նրանք փոքր ի շատէ ճշդութիւն ունեն, խնդրի պարզելուն և բացայայտելուն շատ են նպաստում.

Նորերս դուրս եկաւ Սեմեօնովի մի տնտեսական տեսութիւնը, որ վերաբերում է ռուս կենտրօնական 8 նահանգներին. Այդ նահանգների մէջ գիւղացիները համահաւասար հողաբաժին չեն ստացած ամենքեան. մէկը ունի աւելի մեծ, միւսը աւելի փոքր հողաբաժիններ. Այժմ, հետաքննելով գիւղացու տնտեսական դրութիւնը, դուրս է գալիս, որ մի և նոյն համեմատութեամբ մի տեղ նա լաւ է ապրում, միւս տեղ ընդհակառակն թշուառ. Մէջ բերենք այն թւերը, որ յայտնի են այդ նահանգների գիւղական ազգաբնակութեան բազմանալու մասին 20 տարվայ միջոցում.

Մինչ 1 դեսեատին հող ունեցողը բազմացել է	$16,_{6}\%$
2	$17,_{3}\%$
3	19,
4	$21,_{2}$
5	$25,_{4}$
6	$27,_{6}$
6-ից աւելի	$30,_{3}\%$

Ուրեմն որչափ մեծ է գիւղացու հողաբաժինը, այնքան աւելի էլ աճում է ամբողջ ազգաբնակութիւնը այդ նահանգներում. Մի դեսեատինից պակաս հող ունեցող ազգաբնակութիւնը համարեա 2 անգամ աւելի ծանր է բազմանում, քան 6-ից աւելի ունեցողը. և մի և նոյն ժամանակը այն և այս ազգաբնակութիւնը իրանց կազմուածքի և առողջութեան կողմից ևս բաւականին զանազանվում են. (Առ միշտ նկատենք, որ դեսեատինան ընդունված է հոգու վրա հաշված-դուշա).

Շատերը ասում էին և այժմ ևս ասում են, այդ վնաս չունի, որ գիւղացին քիչ հող ունի. նա կարող է իր ապրուստը հայթայթել և ուրիշ մասնաւոր պարապմունքներ ունենալով. Առաջ բերած թւերը ընդհակառակը հաստատում են, որ ամբողջ մեծ գիւղական ազգաբնակութեան վիճակը չէ կարելի հիմնել պատահական և անորոշ պայմանների վրա. իսկ լաւ յայտնի է, որ գիւղացուն քիչ հողաբաժին տուողները հէնց այդպէս էլ արդարացնում էին իրանց վարմունքը.

Շարունակենք այդ թւերից մի քանի ուրիշ եզրակացութիւններ ևս հանելու. Եթէ մի դեսեատին հող ունեցող ազգաբնակութեան համեմատ առնենք 2 դեսեատին ունեցողների բազմանալը, յետոյ այս վերջինների համեմատ առնենք 3 դեսեատին ունեցողների բազմանալը և այլն—այն ժամանակ կը ստանանք հետևեալ թւերը. $4,_{21}\%$. $10,_{25}$. $13,_{31}$. $25,_{24}$. $13,_{24}$ և $16,_{26}\%$. Ուրեմն 2 դեսեատինական հողաբաժինը դեռ քիչ ազդեցութիւն ունի ժողովրդի աճման վրա համեմատած մի դեսեատինականի հետ—միայն $4\frac{1}{5}\%$. Բայց 3 և 4 դեսեատինականները արդէն սկսում են ազդել նկատելի կերպով $10\frac{1}{4}$ և $13\frac{1}{3}\%$.—իսկ ինչ վերաբերում է 4—5 դեսեատինական հողաբաժնի ազդեցութեանը՝ դա այնքան նշանաւոր է, որ առաջվայ թւերը բոլորը նսեմանում են և յիրաւի ազգաբնակութիւնը մեծանում է $25\frac{1}{4}\%$ (համեմատած 3—4 դես. հողաբաժին ստացողների հետ). Այդ կէտից սկսած թէև հողաբաժնի աւելի ևս մեծ լինելը ազդում է գիւղական ազգաբնակութեան ատրիճանաբար աւելի ևս բազմանալուն վրա. բայց ոչ այնքան սաստիկ զանազանութեամբ.

Այս բոլորից կարելի է եզրակացնել, որ այդ նահանգներում 4 դեսեատինից պակաս հողաբաժին ստացող ազգաբնակութեան աճումը ճնշված է միայն արտաքին հանգամանքների շնորհով. Երբ գիւղը ստանում է 4—5 դես. հողաբաժին, նրա աճելուն արգելք դնող կապերը թուլանում են. այսինքն ծնվողների թիւը շատանում է, մեռնողներինը պակասում և այլն. Դրանից յետոյ աւելացրած հողը, ինչպէս երևում է այդ թւերից, արդէն ազդում է ոչ այնքան ազգաբնակութեան աւելի ևս արագ բազմանալու վրա, որչափ նրա նիւթական աւելի ապահովութեան և աւելի հարուստ կենցաղավարութեան վրա.

Քիչ հողաբաժին ունեցող գիւղացիները այն կարգից են, որ պատկանում էին կալուածատէրերին. Դրանք զրկեցին գիւղացուն հողից և այդ նահանգներում նախկին կալուածատիրական գիւղացիներից միայն մի շատ աննշան մասը—$^1/_{24}$-ը ստացաւ մօտ 5 դեսեատինական հողաբաժին, մինչդեռ տէրութենական գիւղացիներից համարեա $^2/_3$ մասը. Բայց որովհետև վերջիններիս թիւը, համեմատած առաջինների հետ շատ պակաս է, ուստի և գիւղական ազգաբնակութեան մեծամասնութիւնը ($^2/_3$) անապահով դրութեան մէջ է.

Իմ սեփական ճանապարհորդութիւնները՝ ինձ ամեն տեղ նոյնպէս ապացուցանում էին, որ բազմահող գիւղացիները միշտ աւելի ապահովված են և աւելի կանոնաւոր կերպով են բազմանում ու զարգանում. Ճիշդ է Մոսկվայի և Պետերբուրգի նման խոշոր արդիւնագործական կենտրօնները, երբեմն տալիս են շահաւէտ պարապմունքներ այս և այս գիւղի բնակիչներին, բայց ընդհանուր գիւղական երևոյթներ քննելու ժամանակ՝ դրանց նշանակութիւնը դառնում է—համեմատած հողի ապահովութեան հետ—աննշան.—Այն բազմահող գիւղերում, որոնք ընկած են Վօլօգօդսկիյ և Նօվգորոդսկիյ նահանգների (հարաւային) սահմաններում, գիւղացիները ունեն աւելի հաց, աւելի տնային անասուն, աւելի լաւ կենցաղավարութիւն. Ունենալով այդ բոլորը՝ նրանք աւելի ինքնուրոյն բնաւորութիւն ունեն, աւելի ինքնասիրութիւն և թոյլ չեն տալիս հեշտ կերպով իրանց հարստահարելու և նեղելու. Նրանց դրացիները, ընկած լինելով մի սակաւահող և երբեմն անբերրի երկրի վրա, առաջին տեսքից արդէն իրանց զանազանել են տալիս առաջիններից. փոքր հասակով թէ իրանք և թէ իրանց անասունները, անկարող ապահովել երկրի արդիւնքով ամենագլխաւոր պէտքերը, մշտական ընկճված դրութիւն—ահա երկրորդ կարգի գիւղական դրութեան պատկերը. Երբեմն հարևան երկու գիւղերի մէջ—միայն մեծ և փոքր հողաբաժին ստանալուց—այնպէս մեծ զանազանութիւն է նկատվում, որ կարծես զանազան գաւառների հետ գործ ունիս և ոչ թէ հարևան գիւղերի հետ.

II

Պատմեմ այս տարվայ մի անցք Ռուսաստանի կեանքից. Ամենքը յիշում են, որ անցեալ ձմեռ սաստիկ հացի թանգութիւն էր Ռուսաստանում. Նոյնպէս գուցէ յայտնի է, որ մեծ կապիտալ ունեցող հացավաճառները մեծ պաշարներ ունէին ժողոված. և աժան գնով ձեռք բերած հացն ու ալիւրը ծախում էին թանգ գնով. Հացը այնքան սկսեց թանգանալ, որ մի քանի վաճառականներ սկսեցին պաշարները աւելի ևս մեծացնել և այս ու այն կողմից ալիւր ձեռք բերել

մասին։ Բայց ափսոս որ մեր գաւառական թղթակիցները լռում են և չեն աշխատում մանրամասնաբար տեղեկութիւններ տալ «Մշակին» որպէս զի սա փոքր առ փոքր մշակի և պարզի հարցը։»

—

ԱՇՏԱՐԱԿԻՑ մեզ գրում են։ «Անցեալ տարի մեր գիւղում մի պսակ պէտք է կատարվէր, բայց Էջմիածնից արգելվեցաւ չըհաս համարվելու համար։ Այժմ, լսում ենք, որ այդ պսակը գլուխ բերեցին շնորհիւ մի քանի հարիւր րուբլի գումարի, որ ուղարկվեցաւ Մանկունուն և Ստեփանիկ աղային։ Համարձակվում ենք վ. Վեհափառ կաթողիկոսի ուշադրութիւնը հրաւիրել այս գեղծումների վրա։»

—

ԲԱԳՈՒԻՑ մեզ հաղորդում են որ այս տարի պատրաստվում են այդ քաղաքի մի քանի հայ երիտասարդներ բարեգործական նպատակով թատրօնական ներկայացումներ տալ։

—

Մեզ հաղորդում են Բագուից որ սրանից մի քանի ամիս առաջ այդ քաղաքում վախճանվեցաւ պ. Գուլգէնեանց, որ փաստաբան էր։ Ասում են որ նա թողել է մի ձեռագիր գրուածք «Պանդուխտ» անունով։ Թղթակիցը խորհուրդ է տալիս այդ գրուածքը ուղարկել «Գրքերի հրատարակման» Թիֆլիսի հայոց ընկերութեանը, որպէս զի այդ ձեռագիրը քննվի և եթէ արժանի է տպագրութեան, մեր միւս ցիրուցան եղած գրուածների պէս չանհետանայ։

—

Կենդանիների հովանաւորութեան Թիֆլիսի ընկերութեան պ. պ. անդամները հրաւիրվում են ներկայ գտնվել հերթական ընդհանուր ժողովին սեպտեմբերի 20-ին երեկոյեան $7\frac{1}{2}$ ժամին գիւղատնտեսական ընկերութեան բնակարանում Ալէքսանդրեան այգու մէջ։ Պարապմունքի առարկաներն են. ապաստարան շների համար, Պավլօվի ռեֆերատը կենդանիների հովանաւորութեան գերմանական ընկերութիւնների գործունէութեան մասին, նոյնը Ջենկօվիչի կենդանիների հովանաւորութեան Բրիւսելի ընկերութեան գործունէութեան մասին, պ. Մամիկօնովի նիւրի ընկերութեան մասին և ընկերութեան մէջ կանանց մասնաժողով հիմնելու մասին։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅ-ԿԱԹՈԼԻԿՆԵՐԸ ԹԻՒՐՔԻԱՅՈՒՄ

—

Մեր կաթոլիկ ազգայնոց գործերը՝ Գեր. Ազարեանի պայծառ խոստումներուն հակառակ՝ նորէն կնճռոտիլ սկսած են։ Դըժգոհութիւնը՝ նոյն իսկ Հասունեան կուսակցութեան մէջ ծաւալելով, Գեր. Ազարեանի Պատրիարքական ընտրութեան օրինաւորութիւնն իսկ կը ժխտուի։ Ընտրութիւնը պարզապէս մեքենայութեանց արդիւնք է կ'ըսեն. մայրաքաղաքէս ասդի անդի հաւաքեալ քանի մը հարիւր քուէ, նոյնպէս ամիսներ առաջ գաւառներէն բերել տրուած և աստ պահուած քանի մը քուէներ, Գեր. Ազարեանն յաթոռ պատրիարքութեան բարձրացուցած են ապօրէն և անկանոն կերպիւ։

Վարչական խորհրդոյ անդամոց ընտրութիւնն ալ ոչինչ նուազ ապօրէն և անկանոն կերպիւ կատարուած է կըսեն. ընտրողներէն ոմանք, որք Պատրիարքական ընտրութեան չէին մասնակցած, այն է Յօհաննէս էֆէնտի Չամչեան, Միքայէլ էֆէնտի Բօրթուքալեան և Յօհաննէս էֆէնտի Սագրզեան, անմիջապէս հրաժարական տուած էին, ընտրեալներէն ոմանք ալ անցեալ ուրբաթ օրը՝ փոթորկալից նստէ մ'զկնի՝ հրաժարական տուած են։ Այս վերջիններն են, նոյն իսկ Պատրիարքին եղբայրն Արիստակէս էֆէնտի Ազարեան, Յօհաննէս էֆէնտի Ալլահվէրտեան, Օննիկ պէյ Մըսըրլեան և Նավէր փաշա Թնկրեան, որք՝ ինչպէս յայտնի է՝ վերոյիշեալ երեք հրաժարելոց հետ Հայ կաթոլիկ հասարակութեան ամենէն ընտիր և նշանաւոր անձնականութիւններն են։

„Սթամպուլ“ լրագիրն՝ իւր երէկուան թուով այս խնդրոյն վրայ հրատարակած խորհրդածութիւնն հետեւեալ տողերով կը վերջացնէ։

„Պատրիարքին անձնականութիւնն առաջին տեղին բռնած է այս վէճի մէջ, ինչպէս Հասունեան վէճին մէջ, որ խպառ մոռցուած կը կարծուէր։

„Ամէն բան համաձայնութեան կողմն էր. անձ մը միայն կրնար արգելք լինել այդ համաձայնութեան. և ահա ճշդիւ այն է որուն թոյլ տրուեցաւ Պատրիարքական գահը նստիլ։

„Գեր. Ազարեան, իւր երկնաւոր տիրոջը պէս, և այս է իւր միակ բաղդատութեան կէտը քրիստոնէութեան հիմնադրին հետ, նոյն իսկ իւր ազգատոհմին մէջ հակառակորդներ գտաւ։

„Ոչ ոք կրնայ աւելի լաւ գնահատել զոք, քան թէ նորա մերձաւորներն։“

„Սթանպօլ“ իւր երէկեան թուով կ'ըսէ թէ Հայ-կաթոլիկ հասարակութեան մէջ նորէն տարաձայնութիւնք սկսած են։ ինչ որ արդէն գուշակելի էր, շուտով իրականացած է։ Ազարեան Սրբազանի բացարձակ իշխանութիւնն այնպիսի կերպիւ մը կը սկսի երեւան գալ, որ Հասունեանի աններողամտութեան այն գեղեցիկ (.՞.) օրերը մոռացման մէջ կը թողու։ Նոր կարդինալին ստացած պատիւներն անհանգստութիւն կը պատճառեն Ազարեան Սրբազանին, որ զայն գերազանցել կ'ուզէ, ուստի ուրբաթ օրը Պատրիարքը չը կրցաւ այլ եւս ինքզինք զսպել, որով ազգային խորհրդոյ անդամոց մեծ մասն հրաժարեցան, և հասարակութեան երեւելիները բողոք բարձին Պատրիարքին չափազանց պահանջմանց և մեքենայութեանց դէմ։

(Մասիս)

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

—

Գերմանական լրագիրները հաւատացնում են, որ կայսրների տեսակցութեան ժամանակ Դանցիգի մէջ ոչ թէ դաշնակցութիւն, այլ համաձայնութիւն է կայացել։ Պաշտօնական „Corresp. Provinz“ հաւատացնում է, որ այդ համաձայնութիւնը կամրացնէ եւրօպական խաղաղութիւնը և միջոց կը տայ կառավարութիւններին ամբողջապէս նուիրվել ներքին գործերին և խնդիրներին։ Եթէ ճշմարիտ կայսրների տեսակցութեան հետեւանքը այդ է եղել, ուրեմն զանազան կողմերից յայտնված երկիւղը ոչինչ նշանակութիւն չի ունենայ։ Մեծ ժողովուրդները մոռանալով միմեանց իրանց թագաւորների միջնորդութեամբ այնքան շատ ներքին գործեր ունեն, որ դաշնակցութիւններ չեն կապի արտաքին կողմնակի նպատակների համար։ Ժամանակակից քաղաքականութեան գլխաւոր հոգսն է չը պարտաւորվել ոչ ոքի առաջ և գործողութեան կատարեալ ազատութիւն պահպանել։ Պէտք է նկատել, որ ներկայումս գերմանական մամուլը աչքի է ընկնում իր խաղաղասիրութեամբ և այդ օրինակին հետեւում են աւստրիական լրագիրները։

Գերմանական քաղաքական կուսակցութիւնները շարունակ հրատարակում են իրանց ընտրողական ազդարարութիւնները։ Այդ կուսակցութիւններից ամենամեծ ազդեցութիւն ունեցող կենտրոնական կուսակցութիւնը նորերումս հրատարակեց իր նախագիծը, որ չափազանց խելացի և ըզգուշութեամբ է կազմված։ Փորձված և խելացի գործիչ Վինդգորստից առաջնորդված կենտրոնը ամենամեծ ազդեցութիւն կունենայ պարլամենտի ապագայ գործունէութեան վրա։ Կենտրոնը բոլորովին գիջումներ չէ անում կառավարութեան եկեղեցական քաղաքականութեան վերաբերութեամբ։ Մինչև անգամ իշխան Բիսմարկի վերջին վճիռը Վատիկանի մէջ գերմանական հաւատարմատար նշանակելու մասին սառնութեամբ ընդունվեցաւ կենտրոնական կուսակցութեան կողմից։

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Ֆրանսիական մինիստրների խորհրդի մէջ Բարտելեմի Սենտ-Իլեր յայտնեց, որ Անգլիա և Ֆրանսիա համաձայնել են թոյլ չը տալ Բ. Դրան միջամտութիւնը եգիպտական գործերի մէջ։ Մինիստրը կարդաց լօրդ Գրենվիլի մի քանի հեռագիրներ, որոնք չափազանց բարեկամական ձեւով են գրված։ Ակներև է, որ երկու երկիրների կառավարութիւններն էլ աշխատում են հեռացնել ամեն տեսակ անհամաձայնութիւն, որ կարող է ծագեցնել եգիպտական հարցը։ Այնու ամենայնիւ մամուլը չէ հետեւում դիպլօմատիայի զգուշութեանը և բացարձակ կասկածներ է յայտնում Ֆրանսիայի և Անգլիայի մրցման մասին եգիպտական գործերի վերաբերութեամբ։ Ֆրանսիական մամուլը մեղադրում է Անգլիային, որ նա ձգտում է իր ձեռքը գցել Եգիպտոսը, իսկ անգլիական մամուլը խորհուրդ է տալիս թագուհու կառավարութեանը զգուշանալ Ֆրանսիայի փառասէր մտադրութիւններից, որովհետեւ նա ցանկութիւն ունի նուաճել ամբողջ հիւսիսային Աֆրիկան։ Դեռ նորերումս Անգլիայի և Ֆրանսիայի յարա-

---

բաւականին թանգ գնով։ Բայց գարունքից հանգամանքները փոփոխութիւն ստացան, ամեն տեղ հացաբոյսերը սկսեցին կանոնաւոր աճել և առատ հունձեր խոստանալ։ Հացավաճառների յոյսերը չարդարացան—նրանց ահագին պաշարները աւելորդ դուրս եկան և նրանցից ուշ հաց ստացածները մինչև անգամ վախեցան վնաս կրելուց։

Հացավաճառները վախենալով մի այսպիսի չարիքից, ջուրը բացվելուն պէս իսկոյն ուղարկեցին իրանց գործակատարներին հարաւային նահանգները ճիշտ տեղեկութիւններ ժողովելու համար։ Ահա գործակատարները քննել—նայել են և յետ են դառնում իրանց տէրերի մօտ. շոգենաւը մօտիկանում է Ռիբինսկ քաղաքին. հացավաճառները դուրս են թափվել Վօլգայի ափը և սպասում են շոգենաւին՝ թէ ինչ լուր է բերել նրանց համար։ Դեռ շոգենաւը չէ մօտեցել նաւահանգիստին, անհամբեր վաճառականը բարձրաձայն կանչում է գործակատարին հեռուից։

—Հը. ինչ է, ինչ իմացար.

—Բանը վատ է, պատասխանում է գործակատարը տխուր ձայնով։

—Ինչպէս թէ վատ է. միթէ ամեն տեղ առատութիւն է։

—Ամեն տեղ։

—Եւ միթէ ոչ մի տեղից յոյս չը կայ։

—Ոչ մի տեղից, պարոնս, ամեն տեղ էլ առատ հունձ են սպասում։

Եւ այդպէս միաձայնօրաբար խօսում են և միւս հացավաճառները իրանց գործակատարների հետ, իրանց կողմից անկեղծաբար վշտանալով տարվայ առատութիւնից։

Հասկանալի է այժմ թէ որչափ կարող են աղաւաղվել մարդկային հասկացողութիւնները և բարոյական տրամադրութիւնը նայելով թէ ինչ տեսակ շահեր է մարդ պտռում. համեմատ ազգային ժողովրդական ընդհանուր օգուտներին՝ թէ ընդհակառակը։

Ի՞նչ յարաբերութիւն ունեն ասածներս կալուածական խնդրի հետ, գուցէ հարցնէ ընթերցողը։— Այն յարաբերութիւնը, որ և կալուածական խնդրում մի և նոյն սխալ, միակողմանի և վնասակար դատողութիւններ են գործ դրվում։ Ականջ դրէք դուք Երևանի կալուածատէրերին և յետոյ ճշմարտութեան և արդարութեան համար մտածեցէք։ Գոնէ ես առիթ ունեցայ ծանօթանալու կալուածատիրական այդ տրամադրութեան հետ։ Կալուածատէրը մինչև անգամ անմտութիւն էր համարում գիւղացու վրա մտածելն անգամ. նա մտերիմ կերպով հրաւիրում էր մի ծանօթ ուսանողի դառնալ հայրենիք և պաշտպանել կալուածատէրերի առաջարկութիւնները։ Եւ այդպիսի գործը քիչ էր մնում, որ անուանէր հայրենասիրութիւն, ազգասիրութիւն։ —Այո. և Ռիբինսկի հացավաճառը հասաւ այն տեղը, որ ամբողջ երկրի առատութիւնը— անվանեց թշուառութիւն և ի հարկէ շատ ուրախ կը լինէր, եթէ սովի արհաւիրքը սաստկանային էլ աւելի և նա կարողութիւն ունենար աւելի թանգ ծախել իր ժողոված հացը։ Երևանի կալուածատէրը զարմանում էր տէրութեան մի քանի կարգադրութիւնների վրա կալուածական խնդրի վերաբերմամբ և չէր կարողանում ըմբռնել ոչ մի կերպով, որ ամբողջ ազգաբնակութեան շահերը աւելի բարձր են և կարևոր, քան առանձին անհատներինը։ Եւ իւրաքանչիւր բողոք համարում էր թշնամութիւն նրա դէմ, ուստի և հայրենիքի դէմ, և այսպիսի վարմունքը համարում էր տէրութեան գործիք լինելու ցանկութեան հետեւանք...

Բայց տեսէք այժմ ինչ նոր լոյս է ծագում այս հետեւեալ մի քանի տողերից, որ մասնաւոր նամակից հանում ենք այստեղ։ Նամակը գրած է Շուշու մօտից, հայ գիւղացուն փոքր ի շատէ համակրող մի մարդ։ Ահա նրա իսկական խօսքերը։ «Մեզանում տէրութեան կողմից մտցնվում է այժմ մի բարեբար կարգադրութիւն մեր գիւղացիների վերաբերմամբ— նրանց հողաբաժինները յետ գնել տալը կալուածատիրոջից։ Կարգադրութիւնը վերին աստիճանի խելացի է, գները շատ չափաւոր։ Ոռոգանվող և պարտիզային հողերը գնահատված են դեսեատինը 26 րուբլի, իսկ չոռոգանվողները 17 րուբլի և պակաս։ Մի խօսքով դա մի մեծ բարիք է գիւղացիների համար։»

Այս տողերից ընթերցողը կը նկատի նախ ինչ է նշանակում փոքր ի շատէ համակրել ժողովրդի ընդհանրութեանը։ Միւս կողմից նա կը նկատի, որ կալուածական խնդիրը յարուցված է ոչ միայն Երևանեան, այլ և միւս նահանգներում, թէև մինչև այժմ մեր լրագիրների թղթակցութիւնները այդ մասին ոչինչ չեն հաղորդում։ Զարմանալի հասարակական անտարբերութիւն։ Նոյնպէս թղթակցութիւններ չերևեցան մինչև այժմ Նախիջևանի մօտ կատարված Քեալբալայ խանի իր գիւղերի հետ առանձին կարգադրութիւնների մասին։ Նա, կարծեմ, իրանից կախված բոլոր գիւղերը յանձնել է տէրութեան և դրա փոխարէնը ստանում է տարեկան մի նշանաւոր վարձատրութիւն։ Իմ ունեցած տեղեկութիւնները հարուստ չեն, որ ես կարողանայի ճիշդ հաղորդել մանրամասները—բայց կարելի է կարծել, որ դա գիւղական հողաբաժին յետ գնել տալու մի օրինակն է։

Կովկասում հողի պտղաբերութիւնը մեծ կախումն ունի ոռոգանելու ջրից։ Կարելի է անապատ դարձնել ամբողջ ծաղկած երկիր, զրկելով նրան միայն ջրից։ Այդ պատճառաւ պէտք է հողաբաժին յետ գնելու ժամանակ՝ մեծ ուշք դարձված լինի ջուր բաժանելու իրաւունքի վրա. պէտք է այնպէս կարգադրել, որ յետոյ տարակուսանքներ և չարագործութիւններ տեղի չունենան գիւղացիների թէ միմեանց մէջ և թէ դէպի կալուածատէրը։ Վերև բերած տողերից ակնյայտ է, որ ոռոգանվող և չոռոգանվող հողերի գնահատութեան մէջ զանազանութիւն է դրված արդէն. բայց հարկաւոր ենք համարում նկատել, որ այնտեղ յիշված 25 և 17 րուբլին պատկանում են միայն նահանգի մի մասին, միւս մասներում գուցէ նրանք զանազանվում լինեն։

Մենք մտադրութիւն չունենք այստեղ թւել բոլոր այն հետաքրքրական խնդիրները, որոնք պէտք է լրագրական թղթակցութեան, հասարակական քննադատութեան նիւթ լինէին այս րոպէին։ Մեր նպատակն է, պարզելով կամ քըննելով խնդրի մի որ և է կողմը— ցոյց տալ և ընդհանուրի քննադատութեան կարևորութիւնը. առ այժմ այս կարելի է միայն, քանի որ նիւթ չունենք դատողութեան համար, իսկ եղած տեղեկութիւնները կցկտուր են։ Օրօրինակ. ինչ կերպ պէտք է կարգադրվեն և յետ գնվեն ամարանոցի արօտատեղիները (եյլաղ). ինչպէս պէտք է գնահատվեն գիւղից շատ հեռու ընկած նրա սեփական հողերը, որոնք նոյն իսկ այդ հեռու լինելու պատճառով վարձով են տրվում և այլն։

III

Հողը էժան գնահատելով — կալուածատէրին մեծ վնաս է հասնում, ասում են ամեն կողմից։ Զարմանալի է, որ այդ ցաւակցութիւնը յայտնվում է կալուածատիրոջ վերաբերմամբ. նրա մասին հոգսը շատերին զբաղեցնում է մեր առօրեայ քաղաքի ծանօթներից։ Ինչո՞ւ մի և նոյն ժամանակ մտքի չէ գալիս և մեր խեղճ գիւղացին։ Ինչո՞ւ ուրախութեան աղաղակը այնքան բարձր չէ, որ խլացնէր կալուածատիրական լալականներին։ Եւ ինչ ուրախութիւն կարող է զգալ մի վաճառական, որ երբէք չը գիտէ թէ ինչ բան է էապէս մասնակից լինելը ընդհանուր ժողովրդական բարօրութեան և զարգացման

բերութիւնները ամենաբարեկամական էին համարւում, որովհետև անգլիական արտաքին գործերի մինիստրի օգնական Չարլզ Դիլկ բարեկամ էր Գամբետտայի հետ։ Այժմ Դիլկ Փարիզից անցնելով, չայցելեց Գամբետտային։ Ասում են, որ դրանց յարաբերութիւնները փչացել են առևտրական դաշնագրի պատճառով։ Դիլկ, յուսալով Գամբետտայի օգնութեան վրա, հաւատացնում էր, որ առևտրական բանակցութիւնները Ֆրանսիայի հետ աջողութեամբ կը վերջանան, մինչդեռ հակառակը պատահեց։ Գամբետտա իր կողմից աշխատում էր կատարել իր խոստմունքը, բայց այդ նա շատ ուշ արաւ։ Գամբետտայի մինիստրութեան կազմելը մինչև այժմ խորհրդակցութիւնների առարկայ է։ Նորերումս Բուրբոնների պալատի մէջ հանրապետական միութեան և ձախակողմեանների ժողով կայացաւ, որին ներկայ էր և Գամբետտա։ Նոր մինիստրութեան մասին առաջարկած հարցին Գամբետտա կողմնակի պատասխան տուեց, թէպէտ մի քանի պատգամաւորներ բացարձակ նրան յայտնեցին, որ նա իր ձեռքն առնի իշխանութիւնը հանրապետութեան շահերը պաշտպանելու համար։

Տունիսի մէջ դժուարութիւնները մեծ չափեր են ստանում, չը նայելով, որ բէյը ազատված է իր սիրելի Մուստաֆա-փաշայից, որ այժմ Փարիզի մէջն է։ Նրա յաջորդից շատ բան են սպասում։ Ֆրանսիական մինիստր-տեղապահ Րուստան ընդդիմադրում է Տունիսը վերջնականապէս Ֆրանսիայի հետ միացնելու գործին։

ԵԳԻՊՏՈՍ

Լուր է տարածված, որ Բ. Դուռը մտադիր է ուղարկել Եգիպտոս Սերվեր-փաշային իբրև Բ. Դրան արտաքոյ կարգի հաւատարմատար։ «Paris» լրագրի Կայիրէի թղթակիցը հաղորդում է իր խօսակցութիւնը եգիպտական ապստամբների առաջնորդ Արաբի-բէյի հետ, որը ասել է, թէ եգիպտական ապստամբութիւնը ոչինչով չէ սպառնում եւրոպացիներին։ Նա աւելացրել է, որ ինքը պատասխանատու չէ կարող լինել եւրոպացիների ապահովութեան համար, եթէ եւրոպական պետութիւններից մէկի զօրքերը Եգիպտոս ուղարկվին։ Այդպիսի գործը եւրոպացիներին վտանգի կենթարկէ և կարող է ընդհանուր կոտորածի պատճառ դառնալ։ Եթէ Թիւրքաց զօրքեր ուղարկվեն Եգիպտոս, Արաբի-բէյ մտադիր է նրանց ընդդիմադրել 5000 եգիպտական զօրքերով բեմինգտոնի հրացաններով զինաւորված, բացի 150,000 բէդուիններից, որոնք նոյնպէս կը պատերազմեն օտարների դէմ։

Եգիպտական հարցը դեռ ևս անորոշ դրութեան մէջ է։ Անգլիան և Ֆրանսիան չեն կամենում զինաւորված միջամտութիւն գործել և այդ բանը Թիւրքիային էլ չեն թոյլ տալիս։ Հաւանական է, որ եգիպտական կառավարութիւնը ինքնիշխանաբար կարգի կը բերէ իր ներքին գործերը, չը վնասելով եւրոպական պետութիւնների շահերին։

Փարիզի մէջ լուր էր տարածվել, իբր թէ Ֆրանսիական մի զօրաբաժին պէտք է ուղարկվի Եգիպտոս։ Այդ լուրը հերքվեցաւ մի քանի լրագիրներից, որոնք եգիպտական հարցը վերջացած են համարում։ Խեդիվի դէմ ապստամբված օֆիցերները Կայիրէի մէջ անուանի անձինքներից մի ժողով կազմեցին երկրի պէտքերը քննելու համար, խոստանալով ենթարկվել այդ ժողովի մեծամասնութեան վճռին և օրինական ճանապարհով գործել։ Ժողովը օֆիցերների մի քանի պահանջները չափազանցրած համարեց, բայց խոստովանեց, որ մի քանի վերանորոգութիւններ անհրաժեշտ են և իր վրա առաւ պատասխանատուութիւն զօրքերի հանգստութեան համար, եթէ այդ վերանորոգութիւնները իրագործվին։ Թէպէտ սրանով չեն վերջանայ եգիպտական դժուարութիւնները, բայց Ֆրանսիական լրագիրները այդքանով էլ գոհ են։

ԹԻՒՐՔԻԱ

Կ. Պօլսի մէջ տարածված լուրերի համեմատ անգլիական դեսպան լորդ Դիւֆերին յայտնել է Բ. Դրանը, թէ Անգլիան ոչինչ չունի Թիւրքաց արշաւանքի դէմ Եգիպտոսի վրա, եթէ այդ արշաւանքը անհրաժեշտ կը լինի, բայց գործերի դրութիւնը Եգիպտոսի մէջ դեռ ևս կարօտ չէ այդպիսի միջոցի։

Խեդիվի մայրաքաղաք Կայիրէի մէջ ապստամբութիւն է ծագել, որ սպառնում է Տեվֆիկ-փաշային գահընկէց անել։ 4,000 եգիպտական զինուորներ 30 թնդանօթներով շրջապատել են խեդիվի պալատը, պահանջելով, որ բոլոր մինիստրները հրաժարական տան։ Դեռ ևս ապստամբութեան իսկական պատճառները յայտնի չեն։ Կայիրէի մէջ շատ անգամ պատահել են աննշան ապստամբութիւններ, որոնց պատճառը օֆիցերների և զինուորների անբաւականութիւնն է եղել պատերազմական մինիստրի դէմ։ Խեդիվը շատ անգամ խոստացել է փոխել պատերազմական մինիստրին, բայց մինչև այժմ չէ կատարել իր խոստմունքը։ Վերջին ապստամբութեան պատճառն էլ այդ է եղել։ Մի քանիսը կարծում են, որ ապստամբութիւնը կազմակերպել է գահընկէց խեդիվ Իսմայիլ-փաշա։ Մինչև այժմ ապստամբները ձեռնամուխ չեն եղել եւրոպացիների կայքին և կեանքին։ Ապստամբված գունդերը բացի մինիստրներին փոխելուց պահանջում են սահմանադրութիւն։ Երբ նոր զօրքեր եկան ապստամբներին զսպելու համար, խեդիվը անձամբ նրանց համոզում էր չը միանալ ապստամբների հետ, բայց նրա ասածները ի զուր էին և այդ զօրքերն էլ միացան ապստամբների հետ։ Դըրանից յետոյ կանչվեցաւ անգլիական հիւպատոսը, որ յանձն առաւ միջնորդութիւն խեդիվի և ապստամբների առաջնորդ Արաբի-բէյի մէջ։ Հիւպատոսը առաջարկեց ապըստամբների պահանջները ներկայացնել Թիւրքաց կառավարութեան քննութեանը այն պայմանով, որ խեդիվը կիրագործի նըրանց, եթէ կը ստանայ Բ. Դրան հաւանութիւնը։ Այդ առաջարկութիւնը ընդունվեցաւ, իսկ խեդիվը իր կողմից խոստացաւ փոխել մինիստրութիւնը։ Ապստամբ զօրքերը շուտով հեռացան։

Եգիպտական կառավարութիւնը օտար պետութիւնների հիւպատոսներին մի շըրջաբերական ուղարկեց, որով նա խոստանում է պահպանել հանգստութիւնը և կարգը։ Ալեքսանդրիայից նոր զօրքեր են եկել և նրանց յանձնված է Աբդինի պալատի պահպանութիւնը։ Հաւատացնում են, որ խեդիվը բնակվելու համար Ալեքսանդրիա կը տեղափոխվի։ Անգլիական լրագիրները հաղորդում են, որ իտալական կառավարութիւնը առաջարկել է մի կոնֆերենցիա կազմել եգիպտական հարցը քննելու համար։ Փարիզի մէջ այդ առաջարկութեան մասին դեռ ոչինչ յայտնի չէ։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 17 սեպտեմբերի։ «Правительственный Вѣстникъ» լրագիրը հաղորդում է. Կրասնոսլոբոդսկայա սկզբնական ժողովրդական ուսումնարանին, որ ընդունված է Թագուհու հովանաւորութեան տակ, թոյլ է տրված Մարիամեան անուանվել։ Պետական գործերի մինիստրի շրջաբերականի մէջ յիշված են արտօնութիւնները, որոնք տրված են գիւղացիներին պետական անտառներ գնելու ժամանակ։ Գիւղացիները դրամական գրաւականները կարող են փոխարինել համայնքի վճիռներով, գնողների փոխադարձ ապահովութեամբ և յուսալի տնտէրների առանձնական ապահովութեամբ։ „Agence Russe" հաղորդում է. մինիստրների մասնաժողովը վճռեց մտցնել տելեֆոնային հաղորդակցութիւն։ Գիւղացիների հողերի յետ գնելու վճարի փոքրացնելը կը ներկայացնվի պետական խորհուրդին։ „Новое Время" լրագիրը հաղորդում է. Երէկ կայացաւ Կրօնշտատի մէջ Բարձրագոյն նաւախաղ Թագուհու և Մեծ իշխանների ներկայութեամբ։ Նաւախաղը 7 ժամից աւելի տևեց։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 17 սեպտեմբերի։ Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 96 ր. $62\frac{1}{2}$ կ., երկրորդ 93 ր., երրորդ 94 ր. 75 կ., չորրորդ 93 ր. $85\frac{1}{2}$ կ., ներքին առաջին 5% փոխառութեան տոմսակը արժէ 225 ր. 50 կ., երկրորդ 220 ր. 25 կ., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 91 ր. $25\frac{1}{2}$ կ., երկրորդ 91 ր. 25 կ., երրորդ 91 ր. 25 կ., ոսկի 7 ր. 64 կ.։ Ռուսաց 1 ր. Լոնդոնի վրա արժէ 25,94 պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա արժէ 221 մարկ 50 պֆ., Փարիզի վրա արժէ 274 ֆրանկ 50 սանտիմ։ Բորսայի տրամադրութիւնը շատ հանգիստ է։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

գործին։ Մեր վաճառականներից շատերը մինչև անգամ գանգատվում են, որ տէրութիւնը իբր թէ մի վատ կարգադրութիւն է արել, թոյլ չը տալով մասնաւոր մարդիկներին, վաճառականներին գիւղեր գնելու, այսինքն, այնպիսի հողեր, որտեղ գիւղական տուրքեր կան, —այլ միայն հասարակ հողեր։ Մինչդեռ ասում են այդ գանգատողները, ամենամեծ եկամուտ, գեալուր տուողը գիւղական հողերն են.—մի խօսքով ոչ այնքան հողը, որքան մշակը։

Բայց ընթերցողի հետ փոքր ինչ խօսենք այն բանի վրա թէ արդեօք կալուածատիրոջ բողոքը—արդարացի բողոք է, և թէ հասարակութիւնը, ամբողջ ազգաբնակութիւնը, մի որ և է վնաս ունեն այդ գործում, թէ գուցէ ընդհակառակն մի մեծ օգուտ։ Խնդիրը շատ պարզ է. բայց ինչ պարզ բան հարկադրված չէ լինում մարդս բացատրելու։ Երբ մարդկային օգուտները միմեանց են հանդիպում, այն ժամանակ ամենահասարակ ճշմարտութիւնները—բաղադրվում, խճճվում և աղճատվում են, այն ժամանակ, ինչպէս ասում է մի գրող, երկու անգամ երկուսի վրա խնդիր է յարուցվում թէ արդեօք 2×2 չէ կարող կազմել 3 կամ 5, նայած որը աւելի շահաւէտ է։

Դիցուք մի տեղ ժողովված է մարդիկների մի խումբ, որ բաժանված է, ասենք, հինգ դասակարգի։ Առաջին դասակարգը ունի 1,000 րուբլիանոց հարստութիւն, երկրորդը—10,000 րուբլիանոց, երրորդը—գործարաններ և արհեստանոցներ, չորրորդը—հողեր, ու կալուածներ, հինգերորդը դանազան տներ և շինութիւններ և այլն։ Ամբողջ խումբը, միասին գումարած, ունի մի մեծ հարստութիւն, որ կարող է հիմք համարվել այդ խմբի գործունէութեան համար։

Այժմ երևակայենք թէ առաջին դասակարգը չէ 1,000 րուբլիանոց հարստութիւն ունեցողը, այլ երրորդը. իսկ գործարաններ ունեցողը դարձել է առաջին դասակարգը։ Նոյնպէս, ասենք թէ, երկրորդ դասակարգը հող ու կալուածքի տէր է դարձել, իսկ չորրորդը 10,000 րուբլի դրամի տէրը։ Հարցնում եմ այժմ—ամբողջ խումբը արդեօք մի որ և է օգուտ կամ վնաս ունի ստացած այդ փոփոխութեամբ. Նրա ընդհանուր հարստութեան մեծութիւնը միթէ դրանով կայլայլվի—հասկանալի է, որ հարստութեան ամբողջ համագումարը մի և նոյնը կը մնայ. իսկ դասակարգերի փոփոխվելը թէև նոյն իսկ դասակարգերից մէկին կը բարձրացնի, միւսին կը քաշացնի, բայց ընդհանուր խմբի վերաբերմամբ ոչինչ նոր բան չի անի։

Բայց այստեղ կարող է պատահել, որ դասակարգերի միմեանց անցնելուց, դրամը, զօրօրինակ, կընկնի կալուածատէրի ձեռքը, որ անընդունակ կարող է դուրս գալ դրամական գործունէութեան մէջ. իսկ հողն էլ ընկնելով նախկին դրամատէրի ձեռքը կարող է անգործ մնալ։ Բայց կարող է բոլորովին հակառակը լինել, որ այժմեան անընդունակ դրամատէրին կը փոխարինէ ընդունակը, իսկ երկրագործութեան վրա հոգ չը տանող կալուածատէրի տեղը կը բռնէ եռանդոտ և խելացի երկրագործը։

Այդ երկու պատահմունքներն էլ շատ հեշտութեամբ կարող են լինել. ուստի դասակարգերի և ստացուածքների մէջ կատարվող շարժումը կարող է ապագայում և լաւ և վատ հետևանք ունենալ։ Աւելացնենք և հետևեալ դատողութիւնը։ Դիցուք թէ առաջին դասակարգից մի մարդ սաստիկ հարստացաւ, իսկ ընկերները աղքատացան. նոյնպէս կալուածատէրերից մէկը այնքան ույժ ստացաւ, որ գնեց միւս մնացած կալուածատէրերի հողը և առաջվայ տասն կալուածքից մի մեծ կալուածք շինեց—ճիշդ է և այդ դէպքում՝ թէև ամբողջ խմբի հարստութիւնը առանձին մի փոփոխութիւն առաջին անգամից գուցէ և չի ստանայ, բայց խումբ կազմողների մեծամասնութեան դրութիւնը կը վատանայ։ Որովհետև մի և նոյն խմբի մէջ ընդհանուր հարստութիւնը մի և նոյնը մնալով մարդիկների մեծ մասը կարող է շատ չքաւոր դառնալ։ Ի՞նչն է աւելի գերազանց. մարդիկների ընդհանուր բարօրութիւնը և միջակ հարստութիւնը, թէ մարդիկների մեծ մասի մէջ չքաւորութիւն և մի փոքր մասնում խոշոր հարստութիւնը։ Ուրիշ խօսքով. ինչն է հասարակութեան հոգատարութեան առարկան—մարդը թէ դրամը—ի հարկէ մարդը և ի հարկէ վերադասելի է ընդհանուր բարեկեցութիւն և զարգացումը...

Դառնանք այժմ կովկասեան կալուածատիրական խնդրին։ Կալուածատէրին առաջարկում են հողը յանձնել գիւղացիներին և յետ կենալ։ Դըրանով հասարակութիւնը ոչ թէ միայն վնաս չէ անում, այլ և առաջին օգուտ է ստանում. հողը անցնում է գիւղացիների ձեռքը—հիմնական պատմական երկրագործի ձեռքը։ Եթէ գիւղացուն չը լինէին յանձնում, այլ գործին անտեղեակ և անընդունակ մի դասի—այն ժամանակ հասարակութիւնը կարող էր անհանգիստ լինել և բողոքել. բայց հողը այն մարդուն է տրվում, որ և այժմ կալուածատէրի հողի իսկապէս գին և նշանակութիւն տուողն է։ Եւ վերջապէս այդ հողը կալուածատէրի հողը չէ, այլ նոյն իսկ գիւղացիներինը և եթէ պատմական ձախորդ հանգամանքները նրան կապել են կալուածատէրի իշխանութեան հետ—այժմ կապերը խզելուց՝ (էլ ինչ էք կամենում) գիւղացիները պարտաւորվում են հողի գինը վճարել կալուածատէրին, իբր թէ այդ հողը այն վերջինինը լինէր իր քրտինքով ստացած, իսկ գիւղացիները երէկ միայն երկնքից իջած լինէին այդ հողի վրա, իբրև օտար հիւրեր....

Հասարակական արդարութիւնը, ինչպէս վերև ասացինք, պատուիրում է հոգալ ընդհանուրի բարօրութեան վրա։ Ազատելով հազարաւոր գիւղացիներին մի քանի կալուածատէրերից ունեցած կախումից—հասարակութիւնը կազատի ընդհանուր ժողովրդական աշխատանքը. Նրա ապագայ մտաւոր և բարոյական զարգացման գործը։

Այժմ, կարծեմ, ընթերցողը կը համաձայնի մեզ հետ, որ կալուածատիրական լալականութիւնը ընդհանուր հասարակական ցաւակցութեան արժան չէ կարող համարվել։ Եթէ քաղաքի մարդիկների մեծ մասը, վաճառականները, մեծ ու փոքր բուրժուան ուրախութիւն չեն զգում գիւղացու ուրախութեան հետ միասին—գոնէ ցանկալի կը լինէր, որ իսկապէս անկեղծ ուրախացողների ձայները բարձրանային աւելի ու աւելի, որ գրականութիւնը թարգման հանդիսանար բուն ժողովրդական տրամադրութեան, որ նա պաշտպանէր ընդհանրական օգուտը, որ նա սընընդէր պատմական արդարութեան ջատագովների խումբը աւելի ու աւելի ուժեղացնելու և ազդող շինելու համար։

Կը գայ ժամանակ և մեր ժողովուրդը այնքան կը զօրանայ, որ ինքը հրապարակապէս իր օգուտների պաշտպանը կը հանդիսանայ, այն ժամանակ նա կը սկսի քրքրել և մեր օրերի թըշուառ դրութիւնը, երբ հայ ինտելլիգենցիան—հասարակաց իրաւունքների բարոյական ներկայացուցչութիւնը—ամօթալի կերպով լռում է եղել ժողովրդական ցաւ ու հոգսերի մասին, երբ նրա իրաւարանը արհամարհում է եղել գիւղական իրաւունքների ուսումնասիրութիւնը և պաշտպանութիւնը... այն ժամանակ... բայց ինչ դատարկ մխիթարութիւն։

(Կը շարունակվի)